

AR SKAITYSIME TARULĮ?

(Keletas pasvarstymų tradicinio įvado vietoje)

Kai užėinu į knygyną, mane labai sukrečia toks vaizdas: ant prekystalio mėtosi Kudirkos *Rinktinių raštų* dvitomis. Aplamdytas, nučiupinėtas, bet nenupirktas. Pamatęs pirmą kartą, pagalvojau: per daug moksliskai išleista, skaitytojas nemėgsta ilgų įvadų ir smulkių komentarų, užtat ir neperka. Bet žiūriu – mėtosi ir vienatomis, išleistas populiariai. Tada nuliūdau. Kudirka ant prekystalio man pasirodė kaip kraujuojanti mūsų sąžinės žaizda.

Prieš penketą šešetą metų būtume stovėję visą naktį už durų, kad gautume nusipirkti tokius leidinius. O dabar mėtosi. Kas atsitiko? Atsirado įdomesnių ir aktualesnių knygų? Galbūt. Puolėme prie tremtinių atsiminimų, prie išėivijos autorių, prie rezistencinės tematikos, paskui prie sapnininkų ir net mikaldų... Galų gale aplėpome.

Tai gal įeiname į normalią būseną, kai knygos perkamos tik tiek, kiek skaitomos? Daug metų iš tiesų gyvenome nenormaliais jausmais – šlavėme viską, kas išėidavo, kol ankštus butus prikimšome storų foliantų. Civilizuotame pasaulyje to nėra. Bet abejoju ar staiga pas mus ėmė veikti tie „civilizacijos“ dėsniai. Čia kažkas kita. Tai kas?

Ilgai spėlioju, ir visus spėliojimus atmesdavau. Liko vienas, kurį dabar ir pasakysiu.

Šiandien kone kiekvienas įsivaizduojame, kad dirbame didžiulės reikšmės darbą – kuriame nepriklausomą valstybę. Įsitraukiame į organizacijų veiklą, pavojaus metu bėgame saugoti parlamento, mitinguojame, lipdome akcines bendroves, o svarbiausia – visi aktyviai sekame įvykius. Tai mus paguodžia, sukuria reikšmingumo iliuziją ir tarytum atleidžia nuo kitų mažiau matomų darbų: nuo knygų skaitymo, nuo vaikščiojimo į koncertus, nuo kruopštaus kasdieninių pareigų atlikimo. Užtenka atidžiai sekti laikraščius, pastoviai klausyti radijo ir televizijos, prarečiui pavartyti kokį žurnalą, ir jautiesi visai gerai. Todėl gerai, kad aplinka nieko daugiau nereikalauja. Sutinki kaimyną, o jis irgi tik tuos pačius laikraščius skaito ir tą patį televizorių žiūri, taigi iš anksto žinai, kad jis nieko kito nepaklaus. Jeigu nebūsi skaitęs *Respublikos* ar *Lietuvos aidą*, gali pasirodyti kvailas, o jeigu nebūsi skaitęs Kudirkos, o tuo labiau kažkokio Tarulio, kvailas nepasirodysi. Jeigu, neduok Dieve, susidarytų nepatogi situacija, galėsi pasiteisinti – laiko nėra: politika, eilės prie parduotuvių, nervinė įtampa. Ir kaimynas supras. Svarbiausia – pats patikėsi, kad kitaip negali būti. Taigi tegul guli tas Kudirka ant prekystalio, užtenka, kad jo „Tautišką giesmę“ mokame ir visur giedame.

O gal čia ne vien užimtumas ir ne vien veikėjavimas kaltas? Gal taip tiesiog lengviau? Kam įtempti protą, kam apkrauti jį knygose keliamais klausimais, kam ieškoti į juos savo atsakymo, jei galima pasiduoti masiniams klausimams ir masiniams atsakymams. Reikia tik pasirodyti kas esi, su kuo eini, o eiti jau bus nesunku – minia pati neš.

Tik ar taip eidami vieną kartą nepajusime, kad labai subanalėjome, nebemokame nieko kito pasakyti, tik tas kelias naujas tiesas. Ar neatkeršys mums nenupirktas Kudirka, kurio pusę šimtmečio laukėme ir prisiekinėjome, kad pasirodžius skaitysime kaip maldaknygę. Prisiekinėjome, o jis dabar guli ant prekystalio, paaukojęs dėl mūsų savo sveikatą ir gyvybę, žiūri įdubusiomis džiovininko akimis ir šnabžda: „Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi! Kodėl užmiršote pirmąjį žodį?“

Galimas daiktas, iki to laiko, kol išeis ši knyga, situacija iš esmės pasikeis. Duok Dieve. Geriau tegul tie mano samprotavimai būna nebeaktualūs, bet aktualūs tegu būna mūsų klasikais.

Šią ilgą ir „įvadų“ žanrui visai svetimą preambulę parašiau savo paguodai ir nusiramimui. Mat aš netikiu, kad nuo prekystalių žaibiškai dings ir Petras Tarutis, taip pat po daugelio dešimtmečių pirmą kartą pasirodantis Lietuvoje. Netikiu, bet vis dėlto drįstu jį siūlyti skaitytojams. Tarulis labai nekentė apsnūdimo, susiaurėjusio akiračio, standartizuoto mąstymo, jo žodis, ypač jaunystėje, dirgino, erzino, bombarduote bombardavo sąmonę. Tai gal ir dabar tas žodis neprarado jėgos. Pasitikrinkime.

O dabar keletas minčių apie rekomenduojamą rašytoją. Pirmiausia keli žodžiai tiems, kurie Tarulį daugiau ar mažiau žino.

Šiandien būtina išsivaduoti iš stereotipų: Tarulis keturvėjininkas, Tarulis suardė žmogaus paveikslą literatūroje, Tarulis sąmoningai laužė sakinį, Tarulis turėjo tikslą šokiruoti miesčionį, Taruliu sekė trečiafrontininkai, Tarulis norėjo aukštyn kojom apversti literatūrą, bet pats anksti nutilo. Visa tai tiesa, bet visa tai tik dalis tiesos. Tą dalį išpopuliarino mūsų literatūros mokslas, daugelį dešimtmečių vairuotas buvusių trečiafrontininkų rankos. O iš tikrųjų Tarulis ne vien keturvėjininkas, ne vien ekspresionistas. Vėlesnė jo kūryba, tiesa, išsaugojusi autoriaus meilę šviežiam žodžiui, yra labai nutolusi nuo jaunystės „mandravojimų“. Nežinau, kokiai kryptčiai ją galėtume priskirti (gal kokiam psichologiniam realizmui), bet tai neturi reikšmės. Svarbu matyti, kad autorius mokėjo meistriškai kurti įtikinantį žmogaus išgyvenimų bei nuotaikų vaizdą, naudodamasis iš esmės tik vizualinio ir akustinio pasaulio aprašymu. Tiesa, jis nevengė pasitelkti atviresnes dvasinių būsenų reiškinio priemones – vidinį monologą, menamąją kalbą, herojaus išpažintį, analitinį dialogą, – bet dažniausiai rinkdavosi sunkesnę kelią: ieškojo tokių kodų (situacijų, poelgių, judesių, žvilgsnių, mimikų, užuominų, pauzių), už kurių skaitytojas pats pamatytų turtingą žmogaus emocijų kaitą.

Antra. Tarulis pirmasis lietuvių literatūroje sukūrė tuometinius meninius standartus atitinkantį „mažą žmogaus“ paveikslą. Tie visi jo kurkulgiai, stasiuliai, tutulai, „liūdni ir susimąstę“ kontorų tarnautojai, sugrauzti rutinos ir popieriaus dulkių, iškyla ne kaip socialinio sluoksnio atstovai, bet kaip psichologiniai tipai su savo moralinėm nuostatom ir savita filosofija. Iš tokių pilkų, į kiautą įlindusių vargo pelių mūsų literatūroje ne vienas šaipėsi, laikė juos ribotais ir nuolankiais miesčionimis. Tarulis pamatė ką kita. Pamatė, kad jų gyvenimas dramatiškas, kad jie turi daug simpatiško jaukumo ir šilumos, kad per juos galima išreikšti tam tikrą būties modelį: nenusikalsdamas sąžinei, išsaugodamas išdidumą ir savigarbą, mažas žmogus jaučiasi laimingesnis už tą, kuris visokiais budais stengiasi išplaukti į viršų.

Trečia. Tarulis, kaip rašytojas, kur kas daugiau sukūrė išėivijoje negu. Lietuvoje, ir apie jį nuodėmė spręsti tik iš *Mėlynų kelnių* rinkinio.. Tiesa, ir ten jis išleido ne kažin kiek – apysakas *Žirgeliai padebesiais* ir romaną *Vilniaus rūbas*, bet paliko nemažą pluoštą rankraščių: nebaigtą istorinį romaną *Kauno gubernatoriaus pusryčiai*, nebaigtą apysaką *New Yorko žvirbliukas*, *Komedija be pinigų*, krūvelę apsakymų, iš kurių spausdintas, berods, buvo tik vienas – „Sidabrinis lietus“ (kiti autoriaus ne iki galo suredaguoti). Rankraščiuose likę ir įdomūs atsiminimai apie Kazį Binkį (ta tema Tarulis Amerikoje skaitė ciklą paskaitų), Vincą Krėvę, Juozą Tysliavą. Vertingas jo epistolinis palikimas (intensyviai korespondavo ir su Lietuvos rašytojais Augustinu Griciumi, Raimundu Samulevičiumi). Po rašytojo mirties Tarulio archyvą sūnus perleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui, todėl dabar visai nesunku susidaryti pilnesnį vaizdą apie šį žmogų. Reikia, kad tik kas panorėtų apie jį parašyti didesnę darbą.

Ketvirta. Tik ateitis parodys, kokia yra tikroji Tarulio vieta mūsų kultūros istorijoje. Galimas daiktas, kada nors apie jį daugiau kalbėsime kaip apie žurnalistą. Jeigu kas ryžtųsi į vieną vietą surinkti aistringus ir profesionalius Tarulio straipsnius, pamatytume, kokį talentingą plunksnos brolių (šį terminą Tarulis labai mėgo) turėjome, o svarbiausia – suvoktume, kad gyvoji mūsų žurnalistika prasidėjo ne prieš trejetą metų, kai atsirado laisva Sąjūdžio spauda. Tarulio straipsniai, tiek Lietuvoje,

ties išėivijoje parašyti, rodo, kad žurnalistas turi būti ne tik operatyvus, objektyvus ir šmaikštus, bet ir didelės erudicijos, išlavinto skonio, tvirtų principų, galintis laisvai operuoti pasaulio istorijos, kultūros ir socialinio gyvenimo faktais. Dėmesio vertas ir Tarulis redaktorius. Lietuvoje redaguoti *Keturi vėjai, Diena, Dienos naujienos, Lietuvos naujienos*, satyrinis balandžio pirmosios leidinys *Kultuvė*, išėivijoje jo vairuotas *Darbas, Nepriklausoma Lietuva* – visi jautė tvirtą išradingo ir kūrybingo redaktoriaus ranką. Amerikoje pratęsęs *Kultuvės* leidimą, Tarulis sugebėjo į autorių gretas patraukti net Antaną Škėmą, o pakviestas tvarkyti nuobodų informacinį Lietuvių Susivienijimo biuletinį *Tėvynė*, iš jo padarė visai pakenčiamą laikraštį, nors šis laikraščio statuso ir neturėjo. Išėivijos periodikoje paskelbta Tarulio studija apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, portretinės apybraižos apie signatarą Steponą Kairį, rašytoją Joną Marcinkevičių rodo Tarulį buvus tikrai šakotų interesų, modernios mąstysenos ir tolerantiškos pasaulėžiūros žmogų. Čia tikų pacituoti žurnalistą Joną Kiznį, Amerikoje su Taruliu artimai bendravusį, ir tuo baigti tas kelias pastabas tiems, kurie Tarulį, bent jau keturvėjininką, neblogai žino. Kiznio žodžiais, Tarulis „buvo geros atminties, gilaus ir aktyvaus intelekto. Nebuvo linkęs ne savo aplinkoj, ne savo draugų ir artimųjų tarpe veržtis į priekį, kuo nors įtaigauti ir diriguoti. Už jį kalbėjo jo šviesi, logiška plunksna. [...] Buvo vidutinio neaukšto stoto, gerai sudėtas, dailaus veido, aštraus profilio. Dažnoj jo fotografijoj plaukų kuokšta, nusvirusi ant aukštos kaktos, lyg ir pabrėždavo jo veržlų, konfencionalumą nepaisantį charakterį. Buvo mandagus, pokalbiuose dažnai lyriškas, tolerantas, bet kartu principingas“.

O dabar šiek tiek plačiau tiems, kurie apie Tarulį arba nieko negirdėjo, arba girdėjo viena ausim.

1924 m. pirmajame *Keturių vėjų* numeryje buvo išspausdintas redakcinis programinis straipsnis, pavadintas „Žengte marš!“ Jis prasidėjo taip:

„Mes žodžio darbininkai, žodžiui pasiaukavę kantrūs meisteriai pavieniui ir būriais iš žodžio minkštimo dirbame naujus daiktus.

Nubalnoti mūsų Pegasai!

Mums nereikalingi jų sparnai aukštyn pakilti išdvelkėjusios dangaus parfumerijos uostyti.

Vyturiai ir lakštutės dėl mūsų gali būti ramūs: jų gramofoninių balsų vietoje, kad nuo jų pasilsėtumėm, mes mieliau klausysime kad ir karvės maurojimo!

Mes ryžtamės plačiai reikalingus darbus dirbti.“

Taigi – žengte marš į naują mąstymo ir veikimo erdvę! Menas – ne įkvėpimo vaisius, kaip buvo galvota daugelį šimtmečių, o kantrybės reikalaujantis darbas! Užtenka graudenti skaitytojus sentimentais, kūrinys turi būti paprastas ir rupus kaip kasdieninė duona, kad juo galėtų misti visi! Ši jaunųjų literatūros maištininkų programa Lietuvoje atsirado labai laiku. Gal ji ir ne kažką padarė, bet jos reikėjo.

Po sukrėtimo, kurį XX a. pradžioje atliko Juozapas Albinas Herbačiauskas ir Sofija Čiurlionienė, buvo būtinas naujas impulsas. Reikėjo, kad siūbtelėtų nauja liepsna, nudegintų pernykštį literatūrinį kūlymą ir leistų sudygti žalesniems daigams. Reikėjo, kad kas nors tiesiai šviesiai pasakytų: lietuvių literatūra nuobodoka, sentimentaloka, pamokslaujanti, saldžiai patriotiška. Tą žodį tarė keturvėjininkai, tarp kurių vienas aktyviausių ir talentingiausių buvo Petras Tarulis. Ėjo jie nedideliu būriu: Salyš Šemerys, Antanas Rymdis, Juozas Žlabys-Žengė, Juozas Tysliava... Visiems vadovavo Kazys Binkis, išdidus, elegantiškas ir drąsus. Taruliui Binkis paliko tokį įspūdį, kad, gyvendamas išėivijoje, jokios ilgesnės kalbos negalėdavo užbaigti, nepaminėjęs Binkio.

Visa ši jaunų ir gražių vyrų kompanija gal ir nebūtų atrodžiusi originaliai Paryžiaus, Berlyno ar Romos gatvėse, bet Kaune jie atrodė originalūs, sukėlė nemažą šurmulį ir supurtė literatūrą. Po keturvėjininkų demaršo prozininkui buvo tiesiog gėda lįsti aikštėn su gimnazistiško stiliaus

grožybėmis, o poetas atrodė juokingas, kai bandė iš rūtų darželių ir piliakalniuose miegančių karžygių nusipinti sau šlovės vainiką.

Naujajame judėjime Taruliui teko ypatinga dalia. Binkis, užkūręs liepsną, tingėjo ją kurstyti, nes jam greit viskas nusibosdavo. Tarulis buvo atkaklus, užsispyręs, fanatiškai tikėjo savo teisumu. Naujas idėjas jis propagavo literatūros vakaruose, radijo valandėlėse, straipsniuose. Kai 1927 m. Kauno universitete buvo suorganizuotas literatūrinis *Keturių vėjų* teismas, Tarulis visų bendraminčių vardu išdrožė ilgą kalbą. Bronio Railos žodžiais, teisme jis maždaug taip kalbėjo: „Nusikaltome sąmoningai ir esame pasiryžę nusikalsti. Prašau mus nuteisti, nes išteisinimas būtų mums „pakasynų maršu“. Po šių žodžių salė ėmė triukšmingai ploti. Vaižganto liudijimu, Tarulis dar pridūrė: „Nusispjauti man ant jūsų, profesoriai, mes jūsų nesiklausime“. Stebėtinai pasitikėjimas! Už teismo stalo sėdėjo ne bet kas, o literatūrinės įžymybės: Mykolas Biržiška, Vincas Krėvė, Vladas Dubas, Pranas Augustaitis, Balys Sruoga, Juozas Tumas-Vaižgantas – visi profesoriai, kurių paskaitų Tarulis neseniai klausė ir kurių dėka gavo universiteto stipendiją studijuoti Paryžiuje žurnalistikos mokslus. Stebėtina ir kas kita. Garbingi profesoriai neįsiseidė, o padarė gana išmintingą, tolerantišką, truputį ironišką sprendimą. Turėjo humoro anų laikų profesoriai! Kažin kas būtų, jeigu dabar studentas taip pasielgtų?

Pasitikėjimo Taruliui teikė ne tik jaunatviškas įsitikinimas, kad sako tiesą, bet ir tai, kad tik ką buvo išėjęs jo novelių rinkinys *Mėlynos kelnės*, aiškiai įrodęs, kad lietuvių proza tikrai gali atsinaujinti – prisiderinti prie dinamiškesnio gyvenimo tempo ir XX a. skaitytojo sąmonės, nemėgstančios aptakių liūliuojančių frazių, išsiilgusios ryškaus ir smogiančio žodžio. Žodis tuo laiku buvo Tarulio Dievas, o Tarulis save laikė – žodžio riteriu, ištikimai tarnaujančiu savajai širdies damai. Be skambaus, netikėtomis asociacijomis žaižaruojančio žodžio jis ir vėliau neįsivaizdavo jokio teksto – nei meninio, nei publicistinio. Visą gyvenimą jis negalėjo pasakoti snūduriuodamas ir snūduriuojančiam. Jam pačiam turėjo būti įdomu šnekėti, o jo pašnekovas (ar skaitytojas) turėjo nuolat budėti, žinodamas, kad kiekvienoje frazėje gali švystelėti netikėtas perlas. Rašymas Taruliui – savęs bandymas ir provokavimas. Pasakysi nuobodžiai prarasi savigarbą. Tokia nuostata kartais jį nuvedavo per toli, prikaldavo prie originalumo kryžiaus, surydavo visą laiką ir energiją, nepalikdama jos savitesniams būties apmąstymams. Bet Tarulis puikiai jautė, kad kažkas tą darbą turi padaryti (ta kryptimi daug darė Jurgis Savickis), turi atkreipti dėmesį į žodžio reikšmę prozos tekste, nes lietuvių proza darėsi monotoniška ir mieguista. Jeigu žodžio buvo maža, Tarulis griebdavosi grafinio piešinio ar brėžinio, kad tik sukeltų skaitytojui reikalingą efektą (jis iš viso mėgo grafiką, pats tvarkydavo žurnalo išvaizdą, surengė dvi savo meno parodas Kaune). Į gyvenimo pabaigą rašytojo ranka šiek tiek pavargo (tai rodo jo nebaigtų kūrinių rankraščiai). Pavargo gal ir širdis. Išdidžiam, tiesiam, bet viduje jautriam žmogui niekada nėra lengva eiti vingiuotais istorijos keliais, o jais Taruliui teko nemažai vaikščioti – ir Lietuvoje, ir Vokietijoje, ir Amerikoje.

Tarulis – uteniškis, gražiai papildęs rašytojų rytiečių plejadą, tik labai norėjęs pabėgti nuo jų tradicinio švelnumo. Jaunystėje tą švelnumą iš kūrybos išvijo su pagaliu, bet senatvėje – švelnumas prasiveržė spontaniškai, lyrizmu nuspalvindamas ne tik piemenuko pasaulėvaizdį, bet ir praturtėti pasišovusio avantiūristo nuotykius.

Gimė rašytojas Degučiuose 1896 m. per pačias Juozapines, todėl ir buvo pakrikštytas Juozapu. Deja, tikrasis vardas liko tik dokumentuose. Slapyvardį jis sukomponavo iš savo tikrosios pavardės (Petrėnas) ir motinos mergautinės (Tarulytė). Pasirašinėjo ir kitais slapyvardžiais (Dvi Aki, Tarvydas), bet literatūros istorijon įėjo su pagrindiniu.

Gimnaziją Tarulis lankė Petrapilyje, iš kur parsivežė ne tik polinkį į avangardinį meną, bet ir socialdemokratinę pasaulėžiūrą, kurios nuosekliai laikėsi visą gyvenimą. Nekentė poniškumo, dirbtinumo, blizgesio. Kaimas su natūralia gamta, sudiržusiais delnais, tiesiais ir netašytais žodžiais,

nekomplikuotais, bet nuoširdžiais jausmais buvo jo idealas, kuriuo jis vadovavosi ir raštuose, ir buityje. Neeiliniai gabumai ir žurnalisto patirtis jį galėjo nuvesti toli karjeros laiptais, jeigu jis būtų norėjęs prisitaikyti prie situacijų. Bet vidinis integralumas jam buvo brangesnis už šlovę. Jo kandas ir tiesus žodis ne vienam įstrigdavo galugerklyj, o laisvamaniška laikysena atrodė įtartina. Todėl Lietuvoje jis matė aplink save lyg kokią šaltą sieną. Nepavyko tos sienos sugriauti ir išėivijoje, todėl jautėsi šiek tiek užguitas, nesuprastas, neįvertintas, vienišas. „Nėra skaistus mano prisilaikymas čionykštėje būklėje. Galiu prisipažinti, jog jaučiuosi vienišas“, – rašė jis 1968 m. Atrodo, jam sunku buvo pritapti prie dominuojančių išėivijos nuotaikų, jį erzino primityvus patriotizmas. „Buvo jį Šančiuos prasta siuvėja / Dabar patapo „baisi veikėja“, – sukūrė tokį ironišką dveilį. Slėgė, atrodo, ir Niujorkas, kuriame teko ilgiausiai gyventi. Apysakoje *New Yorko žvirbliukas* randame tokią vietą: „Čia žmonėms visiškai aišku, kad jie gali būti laimingi ir patenkinti tik tada, jeigu jie nuolatos skuba. Jeigu tu čia neturi reikalo skubėti, tai jau nelaimingas“. O kur begalėjo nuskubėti pilkas lietuviškas žvirblis, bolševikų išbaidytas iš šiaudinės klojimo pakraigės, perskridęs pabėgėlių stovyklas Vokietijoje ir nusileidęs pasaulinio didmiesčio dangoraižių papėdėje? Tik po mirties (Tarulis mirė 1980 m.) į dėžutę supilti jo pelenai buvo parskraidinti į Lietuvą ir palaidoti Petrašiūnų kapinėse.

Plačiau komentuoti Tarulio kūrybos čia nesiruošiu, nes visiškai pasitikiu skaitytojo skoniu ir nuovoka. Kas patiks – patiks, o kas ne – neįkalbėsi. Noriu tik įspėti, kad nereikia jo prozoje ieškoti to, ko nėra, o reikia pirmiausia matyti tai, kas yra. Užtenka, kad *Nuovakarių skiauteryse* autorius pademonstruoja žodžio skambesį ir mąstymo dinamiškumą, originaliom metaforom užfiksuoja kasdienius įspūdžius, ironiškoms asociacijoms gražiai susieja skirtingus, kartais absurdiškus civilizacijos reiškinius. Skaitant *Mėlynų kelnių* noveles derėtų be jokių išankstinių nusistatymų atsiduoti detalių, užuominų, ironiškų intonacijų, įdomiai sukomponuotų daiktų žaismui, žiūrėti į tų kūrinių pasaulį kaip į meistriškai atliktą kino operatoriaus darbą, kur visą grožį sudaro „kaip“, o ne „kas“. *Žirgeliai padebesiais*, nepretenduojantys į jokias stiliaus ir struktūros naujoves, turėtų patraukti pasakojimo tikslumu, lėtu ritmu, atitinkančiu vaizduojamo gyvenimo ritmą. Kartais pagalvoji: galėtų autorius ir paskubėti. Bet vėl susigriebi: o kodėl jis turi specialiai skubėti, jeigu ten rodomi žmonės niekur neskuba. Pagaliau ne viskas gera, kas greita. Greitai bėgdamas, Tarulis nebūtų pamatęs, koks turtas telpa piemens Gabrio užantyje, nebūtų supratęs, kas darosi kunigo Mamerto širdy, kai jo ūkyje mergos sugundytas pasikaria bernas Aniokas, nebūtų galėjęs parodyti, kaip subręsta nuolankaus banko tarnautojo Kurkulgio sieloje protestas, tegul ir komiškai pasibaigęs, bet rimtai prasidėjęs.

Sulėtindamas pasakojimą, Tarulis tartum norėjo atstatyti savo stiliaus pusiausvyrą, atsigriebti už kankinantį žodžio taupymą jaunystėje. Jis dabar tiesiog mėgavosi iškalbos dovana, maudėsi žodžių sraute (o gal tai buvo pašąmoninis protestas prieš gaudžiantį Niujorko tempą?). Dėl to mėgavimosi šiek tiek ištįso jo *Vilniaus rūbas*. Avantiūrinis siužetas reikalavo gyvesnės akcijos, įspūdingesnių įvykių, o Tarulis atidžiai, tiesiog prisikišęs stebėjo kiekvieną savo herojaus Vedlūgos judesį, kiekvieją jo emocijų krustelėjimą. Bet gal tik taip jis ir galėjo sukurti originalų lietuviško Ostapo Benderio tipą, kuriame dora prigimtis atkakliai grūmėsi su netikėtai šovusia pagunda praturtėti ir smagiai pagyventi. Kadangi dėl vietos stokos čia spausdinamas tik vienas romano skyrius (reikia manyti, kada nors atsiras galimybė jį visą iš naujo išleisti), skaitytojui bus labai pravartu bent trumpai žinoti kurinio fabulą ir pagrindinę mintį. Kas geriau tai pasakys, negu pats autorius. 1962 m. Tarulis rašė draugui: „Tai yra nuotykių romanas, kurio užuomazga paimta iš gyvenimo. Vienas toks neaiškios profesijos vertelga sumano lengvai pasipelnyti ir iš Vilniaus gabena į Lietuvą savotišką „relikviją“ Švento Stanislavo ploščiaus – apsiausto atkarpas ir pargabenęs jas per demarkacinę liniją pardavinėja žmonėms. Prasideda kontroversiniai jo nuotykių, ir tų nuotykių eigoje pasireiškia visa eilė charakterių. Bendrai paėmus, tai charakterių romanas, surištas su bandymais psichologiškai įsigilinti į

vaizduojamų asmenų būdą. Pagaliau šis savotiškas vertelga sulaukia fiasko, jo veiksmai net jo paties akyse pasidaro apgailėtini ir neverti. Pabandyta atvaizduoti žmogiškąją tragediją, kuri išsirutulioja iš savotiškos aplinkos ir skaudaus nuklydimo į avantiūras.”

Rašydamas apie Joną Marcinkevičių, Tarulis yra pasakęs sparnuotą frazę: „Jonas Marcinkevičius – rašytojas ir baigta!” Tą galėtume pasakyti ir apie jį patį, tik dar reikėtų pridėti vieną žodį: Tarulis rašytojas, žurnalistas – ir baigta!

Tarulio prozos rinktinė *Gyvas stebuklas* pavadinta pagal vieną jo novelę, kurią dar 1924 m. yra išgyręs Vaižgantas. Rinktinė nepretenduoja atskleisti visą Tarulio kūrybinės veiklos diapazoną. Ji tik duos pakankamą vaizdą apie jo grožinės prozos raidą – nuo futuristinių žodžio eksperimentų iki niuansuoto psichologinio pasakojimo, nuo šiurkščių ir drastiškų interpretacijų – iki poetiško ir lyriško tų pačių dalykų traktavimo, nuo bandymo aprėpti kuo daugiau išorinių reiškinių – iki atidaus įsigilinto į vieną reiškinį. Rinktinės pagrindą sudaro *Mėlynos kelnės* (Keturių vėjų leidinys, Kaunas, 1927) ir *Žirgeliai padebesiais* (Sudavijos leidykla, Nördlingen, 1948). Abu rinkiniai pateikiami ištisai. *Nuovakarių skiauterys* paimti iš *Keturių vėjų* žurnalo (1924 m. Nr. 1). *Vilniaus rūbo* ištraukos – iš 1965 m. leidimo (išleido Nidos knygų klubas, spausdinta Londone).

Nors Tarulis ypatingą reikšmę teikė žodžiui, o į stiliaus dalykus žiūrėjo labai atsakingai, bet jam kartais pakišdavo koją Petrapilio mokslai: išlįsdavo kokia rusiška gramatinė forma ar tiesiog aklas vertimas. Pasitaiko atvejų, kai rašytojas, niuansuodamas vaizdą, pats nepajunta kaip susipainioja ilgame sakinyje ir pameta mintį. Todėl rengiant spaudai šią knygą, teko tekstus atidžiai peržiūrėti ir, šalia rašybos bei skyrybos sunorminimo, vietomis pataisyti ir akį režiančius stiliaus nesklaidumus. Stengtasi tai daryti labai atsargiai, kad būtų išsaugotos ir rašytojo tarmybės, ir jo kalbos įvairavimai.

1991 kovo 16 d.

Albertas Zalatorius, „Ar skaitysime Tarulį?“, in: Petras Tarulis, *Gyvas stebuklas*, Rinktinė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 3–13.